

LANCEWAD PLAN

Cultuurlandschap en
cultuurhistorisch erfgoed
in de Waddenzee-regio

Project LancewadPlan 2004 - 2007

Een project voor behoud en ontwikkeling van het cultuurlandschap en het cultuurhistorische erfgoed in de Waddenzee-regio, financieel ondersteund door het EU Interreg IIIB North Sea programma.

Colofon

Samenstelling/ uitgever

Internationaal Waddenzee-secretariaat, Wilhelmshaven
WADCULT (internationale werkgroep Landschap en Cultuurhistorie)
Kulturarvsstyrelsen København, Denemarken
Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein
Niedersächsisches Landesamt für Denkmalpflege
Min. Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit, DRZ Noord, Nederland

Tekst

Matthias Maluck

Vertaling en bewerking

Tammy Smalley, Anja Hinrichs, Maria Röbbelen, Erik Staal Tekst en Fotografie

Photo omslag

Landschap op Terschelling, Nederland; © Jan Heuff

Layout

SCHWEERPUNKT & dewalldesign, Wilhelmshaven

Published 2008

VOORWOORD

5

01 HET WADDENGEBIED

7

02 LANCEWADPLAN

10

03 DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

13

04 DE SAMENWERKING

21

05 CONCLUSIE

22

Wierschuur op Terschelling,
Nederland; © Jan Heuff

Voorwoord

De bewoners van het gebied langs de Waddenzee hebben het landschap in belangrijke mate gevormd. Dit landschap maakt deel uit van de lokale identiteit en is een waardevol bezit voor de toekomst. Het internationale project LancewadPlan, richt zich op de duurzame bescherming van het unieke landschapelijke – en cultuurhistorische erfgoed in dit gebied en hun integratie in een voorspoedige economische ontwikkeling. Het project werd meegefinancierd door het „Interreg IIB Noordzeeprogramma“ van de EU. Deze brochure geeft informatie over de achtergrond, doelstelling, inhoud en resultaten van dit project.

Ribe uit de lucht, Denemarken;
© Svend Tougaard

Wrak van de Sheraton, Hunstanton UK;
© WESG/Simon Baumber

Terp dorp Toornwerd bij Middelstum, Nederland; © Jan Heuff

HAUKE JÖNS :
Hoofd van de afdeling Cultuur-
wetenschappen, Niedersächsisches Institut
für Historisch Küstenerforschung

Het Lancewadplanproject heeft gezorgd voor publieke aandacht voor het cultuurhistorisch erfgoed langs de Waddenzee. De grensoverschrijdende samenwerking zoals uitgevoerd in het project, moet dagelijkse praktijk worden voor diegenen die verantwoordelijk zijn voor bescherming en gebruik van de natuurlijke- en cultuurhistorische erfgoed.

VOORWOORD

JOKE GELDORP-PANTEKOEK :
Burgemeester van Texel, Nederland,
voorzitter van De Waddeneilanden (NL) en
voorzitter van de Euregio 'De Wadden'.

Het LancewadPlan-project werkt als ambassadeur voor de identiteit van de regio. Maar behalve die identiteit gaat het in het project ook om de bewoners van het gebied en hun betrokkenheid bij de leefomgeving. Belangstelling voor LancewadPlan kan in de toekomst worden vergroot door het faciliteren van projecten als het loodsenproject in Den Hoorn. Praktisch en 'bottom up'!

UWE MEINERS :
Directeur van het openluchtmuseum
Cloppenburg, Niedersachsen

„Het Lancewadplanproject heeft de door het openluchtmuseum gewenste waardering van historische landschappen een belangrijke impuls gegeven. Hierbij is het management handboek een uitstekende metgezel voor de bevordering van de bewustwording van mensen voor de noodzaak van bescherming van het cultuurlandschap en zijn historische bebouwing.“

HET WADDENGEBIED

01 Het Waddengebied: landschap als culturele schatkamer

Het eiland Rømø, Denemarken; © Svend Tougaard

Dreiging en plezier

Eeuwenlang waren mensen bang voor de onberekenbare zee. Haar grillen waren lange tijd meer een zorg dan een zegen. Stormvloedden leidden tot de verwoesting van boerderijen,

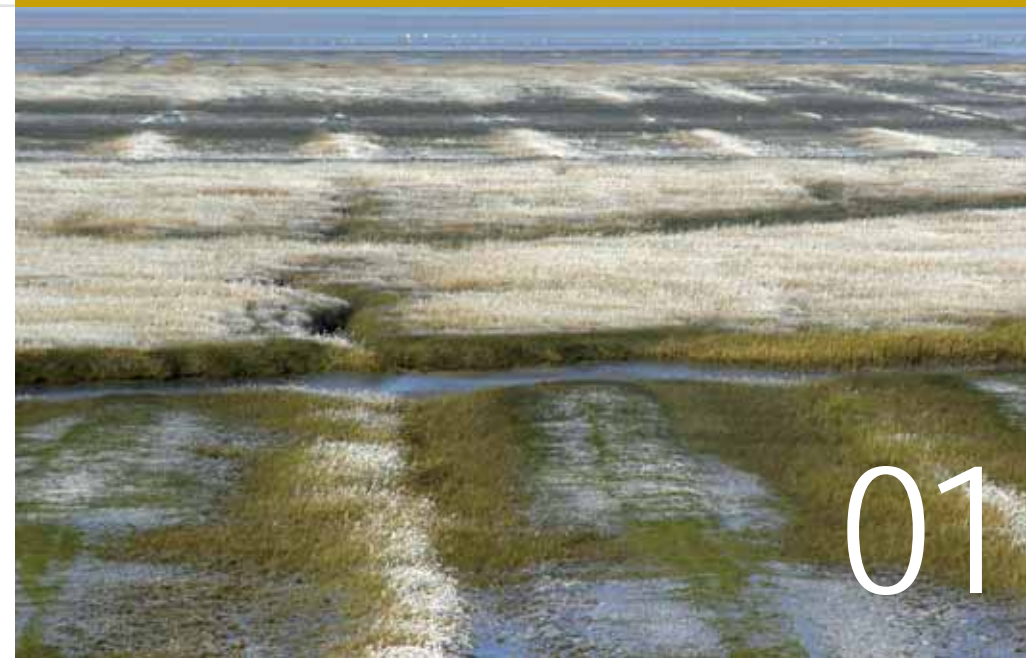
de overstroming van velden, de doorbraak van zeedijken en de dood van mensen en dieren. Moerassen en modderige wegen maakten reizen over land buitengewoon lastig. De kust van de Waddenzee was een onherbergzaam gebied. Ongeveer tweehonderd jaar geleden kreeg men steeds meer oog voor de schoonheid van dit gebied. Plotseling werd het landschap ervaren als iets wat liefelijk, bijzonder, ontspannend, nuttig en uniek was. Steeds meer bezoekers kwamen van heinde en ver om de gezonde zeelucht in te ademen en om te genieten van de unieke schoonheid van de kust, de eilanden en de wadden. Deze fascinatie heeft tot de dag van vandaag niets aan kracht ingeboet. Hiervoor was een omslag in het denken nodig. De kust is grotendeels dezelfde gebleven, maar wordt tegenwoordig anders ervaren. Daarnaast is het landschap van het Waddengebied al lang geen ongerepte natuur meer, maar een

uniek cultureel product dat is ontstaan doordat vele generaties zich hebben ingespannen om de ongelooflijke kracht van de natuur in dit gebied het hoofd te bieden. Natuur en cultuurlandschappen vormen in het Waddengebied een onlosmakelijk geheel.

Een rijk internationaal erfgoed

Een rijk erfgoed aan megalithische graven, zoals in het Deense Marbæk of op het eiland Sylt, en een verhoogde weg door het veen nabij Tannhausen in Nedersaksen: het zijn stille getuigen van de mensen die zich al in de jongste steentijd op de hoger gelegen eilanden en in de kustgebieden vestigden. Al eeuwen voor onze jaartelling betraden de eerste mensen de jonge, ongerepte kwelders in Oostergo en Hunsingo. Al snel legden de eerste stammen terpen aan om hun boerderijen te beschermen tegen overstromingen. Dit gold voor de Friezen,

Saksen en later de Denen. Vanaf de middeleeuwen legden zij rond de hogere kwelders ook zeekeringen aan. Moerassen werden drooggelegd en vóór de dijken werd nieuw land aangewonnen, dat korte tijd later door weer nieuwe dijken werd beschermd tegen overstromingen. Na de kerstening van het gebied bouwden ze kerken, ook tegenwoordig nog bakens in het wijde open landschap. De zee heroverde echter ook veel land. Op de wadden van Noord-Friesland, vind je nog sporen van oude bewoning waar nu de golven van de Noordzee weer vrij spel hebben. Nederzettingen als Ribe en Glückstadt werden bloeiende handelssteden en plaatsen als Esbjerg, Wilhelmshaven en Den Helder kwamen op als mariehavens. De landbouw bepaalt echter tot op de dag van vandaag het uiterlijk van het landschap. Naast zeedijken, afwateringssloten en hagen trekken mooie boerderijen overal de

01

*Blik op Esbjerg en de haven,
Denemarken; © Svend Tougaard*

rivier de Varde Å slingert door kweldergronden in de buurt van Esbjerg en stroomt in zee als de enige rivier zonder beschermde monding. De geschiedenis van Ribe als handelspost gaat terug tot de Vikingtijd, waardoor deze plaats de oudste plaats langs de Waddenzeekust is. De Waddenzee in Noord-Friesland en het meer zuidelijk gelegen Sleeswijk-Holstein is bezaaid met kleine eilanden. De jongste eilanden worden Halligen genoemd en zijn pas in de afgelopen eeuwen ontstaan. De bewoners van deze eilanden moeten nog steeds op terpen wonen om zich te beschermen tegen de regelmatig terugkerende overstromingen in de winter.

De eerste mensen vestigden zich al voor onze jaartelling op de kweldergronden langs de kust van Nedersaksen. Daarvan getuigt de reeks grote wierden, ook terpen genoemd, waarvan de handelspost Feddersen Wierde de bekend-

aandacht, zoals Gulfhäuser in grote delen van Nedersaksen en Groningen, Noord-Duitse Fachhallenhäuser in Land Wursten en Elbmarschen, de enorme Haubarge in Eiderstedt en stolpboerderijen in de Kop van Noord-Holland.

Een gebied met een indrukwekkende regionale verscheidenheid

Hoewel het gebied langs de kust van de Waddenzee op het eerste gezicht buitengewoon

eenvormig lijkt, bezit het in werkelijkheid een grote verscheidenheid aan landschappen met hun eigen kenmerken, uiteenlopende tradities en regionale culturen.

De Deense Waddenzeekust bijvoorbeeld bezit weinig en slechts kleine stukken kweldergebied, dat zo typerend is voor het overige kustgebied. De wierden van Misthusum in de Ballummark zijn lang geleden al verlaten. De

*Hallig Hooge, Schleswig-Holstein;
© Archäologisches Landesamt SH*

ste is. Uitgestrekte veengebieden, zoals het Teufelsmoor in het achterland van Land Hadeln, werden pas aan het begin van de moderne tijd gekoloniseerd en drooggelegd, waardoor echte dorpen ontstonden. Het eiland Norderney had aan het einde van de 18de eeuw het eerste kuuroord aan de kust. De kuurfaciliteiten en toeristenhotels zijn tot op de dag van vandaag bepalend voor dit populaire eiland.

*„Roter Haubarg“ in Eiderstedt, Schleswig-Holstein;
© Archäologisches Landesamt SH*

Het Nederlandse Westergo, in het hart van Friesland, bezit niet alleen enkele van de oudste terpen, maar ook de oudste zeedijken in het Waddengebied; de meeste werden rond 1000 na Chr. aangelegd. De omringende kweldergronden zijn doorweven met een netwerk van sloten en kanalen, die vaak hun oorsprong vinden in voormalige getijdenstromen. Het waren de verkeerswegen van de middeleeu-

*Punt van Reide, Eems,
Nederland; © Jan Heuff*

wen en van het begin van de moderne tijd. Hoewel The Wash in Oost-Engeland geen deel uitmaakt van het Waddengebied zelf, vertoont het opvallende overeenkomsten in landschap en geschiedenis. Ook hier worden uitgestrekte wadden en kwelders doorsneden door getijdenkreken. Ook hier hebben de mensen zich sinds de middeleeuwen met zeedijken beschermd tegen de dreiging van de zee. En toch geven de middeleeuwse steden en dorpen en de Normandische kastelen, die in een halve cirkel uitkijken over de baai, The Wash een geheel ander eigen karakter.

Verandering kan kansen bieden

Een dergelijke verscheidenheid aan landschappen rond de Waddenzee is verrassend. De lokale tradities en bewoners zijn gevormd door deze diversiteit en omgekeerd. De landschappen van het Waddengebied mogen daarom

Slot Gödens,
Niedersachsen; © H.W. Heine

De rivier de Steeping in het
Wash-gebied, Lincolnshire UK;
© WESG/ Jacqueline Bowyer

terecht worden beschouwd als een unieke en gemeenschappelijke culturele schatkamer. De ontwikkeling van deze schatkamer is al eeuwen aan de gang en duurt nog steeds voort. Met de razendsnelle veranderingen in onze moderne, mondiale samenleving moeten we ons afvragen hoe dit waardevolle bezit deel kan blijven uitmaken van ons leven. Daarom groeit de noodzaak om invloed uit te oefenen op veranderingen en de term 'duurzaamheid' ook toe te passen op landschappen en cultureel erfgoed. Dit was het hoofddoel van het project LancewadPlan: het pad te effenen voor directe verandering in een positieve richting.

BERIT JOHANNSEN :
Projectmanager Cultuur, Tourisme-
bureau Schleswig-Holstein

„Door de verbinding van verschillende belangen zoals economie, natuurbehoud, landschapsontwikkeling en toerisme met elkaar, zoals in het Lancewadplanproject, ontstaat de mogelijkheid het cultureel erfgoed van de Waddenkust effectief te beschermen en tegelijkertijd richting te geven aan de duurzame ontwikkeling ervan.“

LANCEWADPLAN

02 LancewadPlan

of hoe we de toekomst van het
cultuurlandschap kunnen vormgeven

LancewadPlan is een soort samenvatting voor de lange en complexe naam "Geïntegreerd plan voor het beheer en de ontwikkeling van het landschap en cultureel erfgoed van het Waddengebied". De betekenis en achtergrond van dit plan zullen in de volgende paragrafen worden toegelicht.

Cultureel erfgoed is een belangrijk bezit

Landschap is ook cultureel erfgoed, een belangrijk aspect van het Waddengebied en zijn identiteit. Deze gedachte is sinds de jaren, 90 steeds meer gaan leven in het samenwerkingsbeleid van de drie Waddenzeelands Denemarken, Duitsland en Nederland. Cultuur kwam hierbij naast natuur en milieu te staan, zoals

02

Traditioneel hekwerk van walvisbotten op Borkum, Niedersachsen; © H.W. Heine

MEINDERT SCHROOR : *Het LancewadPlan-project brengt het geografische erfgoed naar de bevolking op de eilanden en achter de dijken, naar de mensen in en buiten het Waddengebied. Lancewadplan is bij uitstek een project dat oude grensoverschrijdende verbanden en verschijnselen zichtbaar maakt en ook de manier waarop mensen in de regio op hun omgeving hebben gereageerd.*

duurzaam behoud, beheer en ontwikkeling van de wadden. Het project LancewadPlan richtte zich op het concreet maken van die aanbevelingen.

LancewadPlan als project

Een analyse voor het huidige project LancewadPlan, laat zien hoe verschillend men in de Waddenzeelanden omgaat met landschap en cultureel erfgoed. Deze evaluatie ondersteunt de noodzaak om de gezamenlijke gedragslijn te verbeteren en is online beschikbaar: Conservation and Management of the Landscape and Cultural Heritage in the Wadden Sea - Region Legal and Planning Instruments. Het belangrijkste doel van het project LancewadPlan was daarom de ontwikkeling van een gemeenschappelijke aanpak, om op een verstandiger en meer duurzame wijze om te gaan met cultuurschatten en -landschap. LancewadPlan

was tussen 2004 en 2007 een samenwerkingsproject tussen de Waddenzeelanden en de Engelse regio The Wash. In dit project werkten overheidsorganisaties en ministeries op het gebied van cultuur- en milieubescherming uit Denemarken (Kulturarvsstyrelsen), Sleeswijk-Holstein (Archäologisches Landesamt), Nedersaksen (Niedersächsisches Landesamt für Denkmalpflege) en Nederland (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Regionale Zaken Noord) samen. Ook hebben met name The Wash Estuary Strategy Group als regionale partner en vele andere instellingen, provinciale en gemeentelijke overheden en organisaties aan het project meegewerkt. Het project werd meegefinancierd uit het Noordzeeprogramma van de EU, Interreg IIIB.

BRIAN AYERS :
Districtsarcheoloog van Norfolk, UK

03 De belangrijkste resultaten

Duurzaam omgaan met ons cultureel erfgoed en landschap vereist een verstandig beheer en gebruik van deze schatten. Het betekent ook dat het grote publiek bewuster moet worden van deze waarden en dat iedereen die direct of indirect te maken heeft met cultureel erfgoed hierbij wordt betrokken. Dit zijn de doelstellingen van het project LancewadPlan. Zo kunnen ook latere generaties genieten van de verscheidenheid en schoonheid, de geschiedenis en identiteit van het Waddengebied.

Tijdens dit project zijn vijf instrumenten ontwikkeld, waarvan wordt gedacht dat ze aantrekkelijk zijn voor iedereen, van beleidsmakers tot gewone burgers. Het doel van deze instrumenten is om mensen te ondersteunen bij het leveren van een bijdrage aan de ontwikkeling en bescherming van ons cultureel erfgoed. Deze instrumenten zijn:

„Het was zeer bemoedigend om het proces van het Lancewadplanproject te volgen, omdat het het belang laat zien van een holistische (totaal) benadering van zowel omgevingsmanagement als van het duurzaam oplossen van problemen hierin. Een van de positieve resultaten van het project is de erkenning dat de cultuurhistorische en natuurlijke omgeving onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn en dat het beheer hierop gericht moet worden. De samenwerking in beheer en ontwikkeling in vergelijkbare landschappen aan beide zijden van de Noordzee vraagt hetzelfde.“

DE BELANGRIJKSTE
RESULTATEN

Ballum Vesterende, Denemarken; © Svend Tougaard

03

Blik op vuurtoren Brandaris, Terschelling, oudste vuurtoren van Nederland; © Jan Heuff

- een strategie: een gemeenschappelijke strategie op internationaal niveau,
- een karakterisering van het landschap: de karakterisering en beoordeling van de verschillende cultuurlandschappen langs de kust,
- regionale activiteiten: de regionale benaderingswijzen om de ontwikkeling van het landschap te beïnvloeden,
- een handboek: een verzameling van bestaande voorbeelden voor een goede omgang met landschap en cultureel erfgoed,
- samenwerking: een duurzame, grensoverschrijdende en transdisciplinaire samenwerking door middel van netwerken.

BENTE NIELSEN :
Hoofd van de afdeling
Planning, gemeente Tønder

De grootste uitdaging is de bevolking duidelijk te maken wat voor belangrijk erfgoed er in het Waddengebied ligt. De meeste mensen in de gemeente Tønder weten niet erg veel van dit erfgoed. Het is daarom belangrijk om meer algemene informatie beschikbaar te hebben. Er is grote behoefte aan informatie over het project voor de gewone man. Die helpt ons het erfgoed te beschermen.

De strategie

Noodzaak van een strategie

De ontwikkeling van de historische verscheidenheid en eigenheid van het cultureel erfgoed wordt beïnvloed door uiteenlopende groeperingen als politici, boeren, handelaars en toeristen. De aanleg van een nieuwe weg of een nieuw industriegebied heeft gevolgen voor het landschap, evenals landbouwmethoden, nieuwe hotels en appartementen, de aanleg van een nieuwe haven of het uitdiepen van een zeevat. Door deze activiteiten verdwijnen er vaak oude structuren die een doorslaggevende bijdrage leveren aan de identiteit en het karakter van een landschap. Het is dus van wezenlijk belang dat alle maatregelen die gevolgen hebben voor de culturele verscheidenheid van een landschap, goed worden doordacht. Daarom is er behoefte aan een strategie, en wel een transnationale strategie omdat de Waddenzee of mondiale ontwikkelingen niet

stoppen aan de grens. Vertegenwoordigers van de vele verschillende personen, organisaties en instellingen die ons landschap vormgeven, moeten worden betrokken bij een dergelijke strategie. De beste manier om cultureel erfgoed te beschermen, is gebruik te maken van diegenen die het veranderen en hun bewustwording te vergroten. Dat geldt zowel voor de huiseigenaar, de exploitant van recreatiecentra als de eigenaar van kassen.

Inhoud van de strategie

De strategie begint met een analyse van de sterke en zwakke punten van het Waddenzeegebied als het gaat om de cultuurschatten en met name de landschappen in deze regio. Hierna volgt de beschrijving van een overkoepelende, algemene aanpak om de cultuurschatten te beschermen, aangevuld met zogenaamde sectorstrategieën. Hierin wordt verder

Blik op Ribe, Denemarken;
© Svend Tougaard

beschreven hoe aspecten van het moderne leven, die de grootste invloed hebben op het landschap, kunnen bijdragen aan het behoud en de ontwikkeling van het cultureel erfgoed. De belangrijkste sectoren zijn bouwbeleid en ruimtelijke ordening, landbouw, natuurbehoud, toerisme, kustbescherming en waterbeheer. De geïntegreerde strategie is samen met de sectorstrategieën beschikbaar als gedrukte brochure en online als: The Wadden Sea Region – A Living Historic Landscape.

Een strategie voor het gehele Waddengebied

Het hoofdstuk over de algemene aanpak van de strategie geeft een beeld van de manier waarop in het jaar 2020 wordt omgegaan met het landschap, als de doelstelling van een duurzame ontwikkeling van cultureel erfgoed wordt bereikt. Het gaat hierbij om de bescherming van de

identiteit, veelzijdigheid, geschiedenis, het natuurschoon en de omgang met het landschap als een eenheid van natuur en cultuur, land en zee. Het halen van dit doel kan bijvoorbeeld worden bevorderd door een consequentere toepassing van nationale en internationale regelgeving en door een verbeterde coördinatie ervan. Een ander voorstel richt zich op een verdere integratie van cultureel erfgoed in de ruimtelijke ordening, aangezien op dat gebied al verschillende belangen tegen elkaar worden afgewogen. Hindernissen op deze weg kunnen bijvoorbeeld zijn: de onduidelijke wettelijke status en bescherming van landschappelijke waarden, maar ook de matige onderkenning van de waarde van cultuurlandschappen en hun betekenis voor de voorspoed van de regio. Een praktische suggestie is de vaststelling van bijzondere nationale en transnationale landschappen. Dit kan vervolgens leiden tot projec-

ten, zoals een atlas van deze landschappen en monitoring en uitwisseling van kennis over hoe om te gaan met deze bijzondere gebieden.

Sectorstrategieën voor iedere belanghebbende

In de sectorstrategieën wordt nader ingegaan op de specifieke uitdagingen in de sectoren die de meeste invloed hebben op de verandering van het landschap. De inhoud van deze strategieën is grotendeels gebaseerd op workshops die in elk van de deelnemende landen werden gehouden over verschillende onderwerpen. Aan deze workshops heeft een breed scala van afgevaardigden deelgenomen. De resultaten zijn vervolgens aangevuld met kennis van de andere partners. De sector bouwbeleid, stedelijke en landschapsontwikkeling is belast met de uitbreiding en wijziging van boerderijen, dorpen en steden in

JOHNNY SØTRUP : „We hebben nu een betere basis om rekening te houden met de cultuurhistorische aspecten en die te gebruiken voor discussies met burgers over nieuwe ontwikkelingen in onze gemeente en in de buurgemeenten. Het is mijn wens dat de resultaten van Lancewadplan in hun volle omvang door alle burgers langs de Waddenkust gebruikt worden.“

de regio. Deze vestigingsgebieden vormen een belangrijk historisch deel van het landschap en vertonen, zelfs tegenwoordig nog, een grote dynamiek in hun verandering. Boerderijen worden verlaten, krijgen een andere bestemming en dorpen en steden worden uitgebreid met nieuwe woonwijken die zich uitstrekken tot ver buiten de oude grenzen. Een van de voorstellen is om de historisch gegroeide dorpsstructuren ook in de toekomst zichtbaar te maken. Dit houdt in dat er aandacht moet worden besteed aan de relatie tussen historische objecten, zoals de samenhang tussen een landhuis en de bijbehorende dorpen, boerderijen, wegen en velden. Landbouw vormt een belangrijke inkomstenbron in de regio en de sector is als eigenaar ook verantwoordelijk voor het overgrote deel van de grond. Na de workshop over landbouw en landschap in Pingjum werd een pleidooi opgesteld dat is gericht op de verantwoordelijke

overheden en sectororganisaties. Het pleidooi onderstreept bijvoorbeeld de sterke invloed van landbouwprogramma's en subsidies op het cultureel erfgoed en de mogelijkheden voor financiering van beheer en onderhoud. Verder kan nauwere samenwerking tussen landbouworganisaties en bureaus voor toerisme het cultureel toerisme bevorderen en zo een extra inkomstenbron voor de regio vormen. Natuurbehoud speelt een steeds belangrijkere rol in de vormgeving van het landschap. Dit is vooral zichtbaar in polders als de Beltringharderkoog in Sleeswijk-Holstein. Deze werd ingedijkt om de kust te beschermen, maar wordt tegenwoordig hoofdzakelijk gebruikt als natuurreservaat. Vooral nauwere samenwerking tussen de verschillende overheidsorganisaties lijkt in deze sector veelbelovend te zijn. In de afgelopen tweehonderd jaar is toerisme in grote delen van het Waddengebied een van

de belangrijkste inkomstenbronnen geworden. De keerzijde hiervan is dat bouwprojecten zoals nieuwe hotelcomplexen en tweede huizen een aanzienlijk effect hebben op het landschap. Daarom is informatie over culturele en landschappelijke waarden van een regio belangrijk voor de toeristische sector. Dit kan worden gebruikt voor de marketing of geïntegreerd in nieuwe bouwprojecten, die op deze wijze meer aansluiten bij het lokale landschap. Kustbescherming en waterbeheer spelen sinds de middeleeuwen een sleutelrol in de vormgeving van het landschap. De aanleg van zeedijken en kanalen is het werk van deze sector. In het licht van de opwarming van de aarde zijn maatregelen ter bescherming van de kust van steeds groter belang. Voorgesteld wordt om bij deze maatregelen rekening te houden met de cultuurschatten. Geïntegreerd beheer van kustgebieden (ICZM) is in deze context van wezenlijk belang.

Wierde met kerk in Zetel,
Niedersachsen;
© Henning Haßmann

Verdedigingstoren op Neuwerk,
Waddenzee boven Hamburg; © Klaus Janke

De karakterisering van het landschap

Landschap is cultureel erfgoed

De landschap- en cultuurschatten van de Waddenzee kust zijn niet alleen te vinden in tradities en talen, maar ook in archeologische overblijfselen, gebouwen en historische landschappen die net als edelstenen vele eeuwen nodig hadden om zich te ontwikkelen. De landschappen vormen de schakel tussen deze parels en zijn dus vergelijkbaar met een schatkamer die alle kostbaarheden van de regio herbergt. Door deze functie van bindende factor tussen landschapselementen als boerderijen en omringende dijken, afwateringssloten, wegen en windmolens is het landschap meer dan alleen de optelsom van al zijn delen. Het is zelf een historisch erfgoed.

Landschappelijke entiteiten tonen hun culturele rijkdom

Wat zijn nu de verschillen tussen de afzonderlijke landschappen en wat hebben ze gemeen?

Hoe kunnen we hun karakter verklaren en op welke wijze kunnen zij worden gebruikt voor toerisme, landbouw en ruimtelijke ordening? Om deze vragen te kunnen beantwoorden, heeft het project LancewadPlan het Waddengebied verdeeld in verschillende landschappelijke entiteiten, die een historische of geografische eenheid vormen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de eilanden. Deels door hun afzondering kregen hun landschappen een zeer specifiek aanzien en karakter. Maar ook Westergo, Land Hadeln en Dithmarschen zijn namen die al zeer lang verbonden zijn met de betreffende gebieden. Van deze historische eenheden, of delen daarvan, werden de bijzonderheden en overeenkomsten onderzocht en ten slotte werd bekeken hoe zij zich aanpasten aan de veranderingen van de moderne tijd.

Het karakteristieke landschap van Friskney Tofts, Lincolnshire UK; © WESG/Lincolnshire County Council

Van The Wash tot Blāvandshuk

Het onderzoek leverde zestig beschrijvingen van landschappelijke eenheden op, toegelicht aan de hand van analyses van de huidige situatie, foto's en kaarten van belangrijke monumenten en landschappelijke verschijnselen. De karakterisering zijn verschenen als volledige tekst (Description of Cultural Entities in the Wadden Sea Region) en als online-atlas met beschrijvingen, kaarten en foto's. Voor een snel overzicht is een korte samenvatting beschikbaar, die ook is opgenomen in de strategie: Synthesis.

Aan het begin van elke beschrijving worden de belangrijkste kenmerken van iedere landschappelijke eenheid kort samengevat. Hierin staat bijvoorbeeld welke types huizen, polder- en dorpsstructuren kenmerkend zijn voor de eenheid. Daarna wordt de vorming van het landschap toegelicht aan de hand van voorbeelden die ook nu nog bepalend zijn voor het landschap.

Dit kunnen oude wegen zijn of dijkdoorbraken, oude terpen, vestingwerken of vuurtorens. Het tweede deel van iedere beschrijving bevat informatie over huidige wijzigingen in het cultureel erfgoed als gevolg van het bouwbeleid, de landbouw, het verkeer of toerisme. De beschrijving van de huidige situatie wordt aangevuld met gegevens over plannen op het gebied van ruimtelijke ordening en wet- en regelgeving en afgesloten met een evaluatie van de mogelijkheden en kwetsbaarheden. Beschrijvingen en evaluaties zijn opgesteld vanuit het oogpunt van de duurzame ontwikkeling van cultureel erfgoed en met name het landschap.

Regionale activiteiten

Bewoners en andere belanghebbenden die de veranderingen in het landschap bepalen, spelen een centrale rol in de duurzame ontwikkeling van het cultureel erfgoed. De inspanningen voor het cultureel erfgoed en landschap dienen zich vooral te richten op de identiteit en geschiedenis van de lokale bevolking. Duurzame ontwikkeling is onmogelijk zonder de mensen die leven in de betreffende regio's erbij te betrekken. Zij zijn de belangrijkste dragers van de ontwikkeling. Dat is de reden waarom bijzondere aandacht is besteed aan het samenbrengen van de lobbygroepen en het betrekken van deze groepen bij de resultaten.

Een project voor en met belanghebbenden

In ieder land zijn regelmatig bijeenkomsten gehouden met belanghebbenden, waar het project en zijn doelstellingen en activiteiten wer-

Buphever Koog op Pellworm, Schleswig-Holstein;
© Archäologisches Landesamt SH

den besproken. De resultaten zijn van invloed geweest op de strategie en de landschapsbeschrijvingen. Deze bijeenkomsten werden aangevuld met een aantal regionale workshops en conferenties, waarmee vaak bepaalde doelgroepen werden aangesproken, zoals beheerders van monumenten en mensen werkzaam in de toeristische sector. Ten slotte vond er in elk land een conferentie plaats voor een van de sectorstrategieën. Nedersaksen heeft zelfs een belangrijke conferentie over het thema cultuurlandschap georganiseerd, waaraan internationale deskundigen hebben deelgenomen.

Pilotprojecten

Pilotprojecten in elk van de partnerlanden zijn bijzonder belangrijk. Het zijn unieke praktische methoden om inzicht te krijgen in het gebruik en de ontwikkeling van cultureel erfgoed en landschap. De benaderingswijzen verschillen

van land tot land, omdat in de projecten rekening werd gehouden met regionale bijzonderheden. Online zijn zowel een compilatie in het Engels (Regional Work Reports – final) te raadplegen als de afzonderlijke regionale rapporten in de respectieve talen. De gemeente Den Hoorn op het eiland Texel heeft een aantal ontwikkelingen in gang gezet om haar culturele rijkdom te verbeteren en te benutten. De unieke Texelse schaapskooien werden bijvoorbeeld opgeknapt voor nieuwe doeleinden, bijvoorbeeld voor toeristische accommodaties of kunstexposities. Verder is het fenomeen local ownership uitgediept: de wijze waarop lokale burgers, ondernemers en boeren eigenaar van de zorg voor 'hun' landschap en cultuurhistorie kunnen zijn. Zo vestigden lokale organisaties de aandacht op de geschiedenis van het landschap langs de voormalige rivier de Fivel. Dit deden ze door de aanleg

van nieuwe wandelroutes, waarbij ze bijvoorbeeld de voormalige bedding van de rivier weer zichtbaar maakten en de plaats van een oud klooster voor bezoekers deden herleven. Alle gegevens over historische landschapselementen zijn online beschikbaar in de 'Watlas'. Nauwe samenwerking tussen lokale groepen en deskundigen heeft geresulteerd in een analyse van het cultuurlandschap in de regio Altes Land op de oevers van de Elbe in Nedersaksen. Door het gedetailleerd in kaart brengen van de landschaps geschiedenis is er een praktisch concept voor het lokale cultuurtoerisme ontwikkeld, dat is bedoeld om de historische hoogtenpunten van het Altes Land tot een belevenis te maken. In samenwerking met de gemeente Oevenum op het eiland Föhr en de gemeente Reußenköge nabij Husum in Sleeswijk-Holstein zijn plannen ontwikkeld voor het cultuurlandschap. Deze richten zich op de ondersteuning van gemeen-

Zonne-energie installaties in Schleswig-Holstein;
© Archäologisches Landesamt SH

Jedutenheuvel bij Golzwarden (wrsch. historisch
navigatiebaken), Niedersachsen: © Henning Haßmann

Het handboek

ten en gemeenteraden bij hun beleid ten aanzien van landschappelijke rijkdom. Kaarten met monumenten, historische structuren en landschapstypes bieden een model voor de omgang met de afzonderlijke lokale kenmerken van het cultureel erfgoed, zoals het traditionele natuurschoon en de structuur van het dorp of de verlaten middeleeuwse terpen op de zeelei.

In Denemarken werden er 77 waardevolle, zogenaamde culturele omgevingen vastgesteld, die ieder voor zich de aandacht vestigen op de historische banden tussen verschillende gebouwen, objecten en structuren in de steden op het platteland. Deze benadering onderstreept dat monumenten niet op zichzelf staan, maar nauw verweven zijn met hun omgeving. Deze culturele omgevingen vormen een krachtig instrument, voor regionale planners, overheden, eigenaars en geïnteresseerde burgers. De resultaten zijn gepubliceerd in de Kulturarvsatlas Vadehavet.

Betrokkenheid van de burger

De resultaten van LancewadPlan zijn tot stand gebracht om iedereen op te roepen en te stimuleren zelf in actie te komen. LancewadPlan is daarom breed van opzet en gericht op alle mensen en sectoren, niet alleen op "de gevestigde orde". Er is behoefte aan concrete ideeën en stimulansen voor 'wat er praktisch kan worden gedaan' en niet zozeer aan normen voor "hoe dit in het algemeen kan worden gedaan". Op veel plaatsen langs de Waddenzee kust zijn kleinere en grotere projecten uitgevoerd voor de praktische ontwikkeling van het cultuurlandschap. Om bekendheid te geven aan enkele daarvan en mensen te stimuleren om deze projecten na te volgen of nieuwe ideeën te bedenken, zijn deze praktische voorbeelden verzameld in een handboek dat online beschikbaar is: A Handbook of Best Practice Examples.

Moderne traditionele schuren en opening van zeedijken

In het handboek is bijvoorbeeld de nieuwe architectonische vormgeving van schuren in de provincie Groningen opgenomen, waarbij de eisen van de moderne tijd worden gecombineerd met de lokale architectonische stijl. In het handboek staat ook een beschrijving over de Ribe Byferie, een appartementencomplex naast de oude stad Ribe waarin de historische structuur en architectuur expliciet tot uiting zijn gebracht. Wandelroutes in Neuendeich en Reußenköge in Sleeswijk-Holstein en nabij Sievern in Nedersaksen voeren de wandelaar door historische landschappen en geven informatie over zaken als oude vormen van grondgebruik en archeologische monumenten. Freiston Shore is een polder in Lincolnshire die met het oog op zowel kustbescherming als natuurbehoud weer is geopend en blootgesteld aan het getij.

JON WATSON :
Teamleider Natuurlijke omgeving,
Lincolnshire County Council

04 De samenwerking

Duizend jaar oude internationale banden

Al sinds de tijd dat de Friezen en Vikingen de Noordzee overstaken en zich vestigden langs de kust van de Waddenzee, zijn de bewoners van het Waddengebied cultureel en economisch met elkaar verbonden, zoals blijkt uit de Viking-schatten in Wieringen en Föhr en nederzettingen in Oost- en Noord-Friesland. Deze banden bestaan vandaag de dag nog steeds, maar er zijn nieuwe bijgekomen. Een voorbeeld op politiek niveau is de trilaterale Waddenzeeconferentie die iedere vier jaar wordt gehouden tussen de natuurministers van de drie landen. De laatste conferentie was in 2005 op het eiland Schiermonnikoog. Gemeenten, provincies, sectorvertegenwoordigers en andere belanghebbers komen sinds 2002 bijeen in het Waddenzeeforum. Daar bespreken zij de wederzijdse

Het Lancewadplanproject heeft door zijn samenwerking in het Waddengebied en met de Wash, ons weer inspiratie en handvaten gegeven voor eigen toepassing. Het in lokale workshops in gesprek brengen en bevorderen van bewustwording en waardering van de historische dimensie van ons huidige landschap was hiervan het beste voorbeeld.

DE SAMENWERKING

04

Kerk van Janderup en de rivier Varde Å, Denemarken: © Svend Tougaard

Beidenfleth in de Wilster Marsch, Schleswig-Holstein; © Archäologisches Landesamt SH

Karakteristieke boerderij in het Alte Land, Niedersachsen; © Henning Haßmann

uitdagingen van dit moment, zoals de kustbescherming en de veiligheid op zee en de ruimte voor economische ontwikkeling in en rond het natuurgebied. Sinds 1999 is er in het kader van de trilaterale Waddenzeesamenwerking ook een internationale werkgroep die zich specifiek richt op het landschap en het cultureel erfgoed in het Waddengebied. Deze zogenaamde WAD-CULT-groep bestaat uit vertegenwoordigers van ministeries en overheidsorganisaties die het beleid voor landschap en cultuurhistorie concreet maken. Ook LancewadPlan is een geesteskind van WADCULT en werd tot aan de afronding begeleid door deze werkgroep.

Netwerken levert resultaat op

De trilaterale Waddenzeesamenwerking en andere netwerken zijn absoluut noodzakelijk om de culturele rijkdom van landschappen in de toekomst te waarborgen en te vergroten,

gezien het feit dat deze hun huidige uiterlijk slechts door eeuwenlange, constante kruisbestuiving hebben kunnen bereiken. Daarom hebben de teams uit vier landen door hun nauwe samenwerking in het project LancewadPlan, samen met overheden en organisaties uit de regio's, een basis gelegd voor toekomstige activiteiten in het Waddengebied en zullen de ontstane netwerken daarin een centrale rol spelen. Bovendien zijn deskundigen uit andere disciplines bij het project betrokken. De internationale slotconferentie van LancewadPlan, waaraan gerenommeerde vakgenoten en vertegenwoordigers uit alle vier de landen deelnamen, vond op 19 juni 2007 plaats in Wilhelmshaven. De resultaten van deze informatie-uitwisseling kunt u lezen op internet: Conference Report. Het ligt in de bedoeling om de contacten uit te breiden door middel van volgende conferenties.

05 Conclusie

Een gemeenschappelijk erfgoed

Cultureel erfgoed en landschap, landschap en geschiedenis, geschiedenis en identiteit zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. In het Waddengebied is een internationaal gezien unieke combinatie van deze aspecten te vinden. Gemeenschappelijke culturele en natuurlijke omstandigheden hebben geleid tot grote overeenkomsten in landschappelijk opzicht, maar hebben anderzijds een overweldigende verscheidenheid aan lokale culturele monumenten en landschappelijk schoon opgeleverd. Deze verscheidenheid moet worden beschermd om ook voor volgende generaties deze ervaring en identiteit te behouden.

Een gemeenschappelijke taak

Elke nieuwe tijd brengt nieuwe ontwikkelingen en daarmee ook veranderingen in het land-

ANNEMARIE LÜBCKE :
Gemeenschappelijk bureau van de Insel- und Halligenkonferenz en de Euregio De Wadden.

schap en de mensen. Deze veranderingen moeten voor het landschap van het Waddengebied een verrijking zijn en geen verarming. Iedereen in de regio heeft belang bij de vergroting van de culturele rijkdom, omdat culturele rijkdom altijd hand in hand gaat met economisch succes. Dat geldt voor iedereen, inclusief politici, organisaties, overheden en bedrijven, bezoekers en burgers en misschien ook de lezer.

Iedereen moet zijn steentje bijdragen

LancewadPlan wil het grote publiek meer bewust maken van de betekenis van cultureel erfgoed en landschap. Het project wil de aandacht vestigen op de onvervreembare, onvergelijkbare en onvervangbare waarde van deze parels en hun belang voor de identiteit en het welzijn van de regio. Mensen die de rijkdom van het cultuurlandschap willen helpen waarborgen en vergroten, bieden wij de nodige instrumenten. Ook u kunt bijdragen aan de toekomst van het Waddengebied. Doet u mee?

„Het pilot project Oevenum op Föhr is een goed voorbeeld van het bevorderen van bewustwording van de waarden van het landschap en hoe je daar mee om kunt gaan. De wetenschap en de mensen ter plaatse hebben hier productief samengewerkt. De resultaten van het Lancewadplanproject zijn een stevige basis voor het behoud van het gemeenschappelijke cultuurhistorische erfgoed in de Waddenzeeregio.“

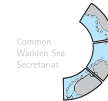
CONCLUSIE

05

Megalitisch graf „Steinhofen“ bij Lamstedt, Niedersachsen; © Jan Joost Assendorp

www.lancewadplan.org

DOCUMENTATIE (Engels)

Brochure: The Wadden Sea Region – A Living Historic Landscape Document: Conservation and Management of the Landscape and Cultural Heritage in the Wadden Sea Region – Legal and Planning Instruments Document: Report Regional Conferences (Consultation Integrated Strategy) Document: Report Management Workshop Groningen 2005 Document: Report Sector Workshops Document: Description of 59 Cultural Entities in the Wadden Sea Region Web Presentation: Cultural Entities in the Wadden Sea Region with Detailed Maps and Illustrations Document: Synthesis of the Wadden Sea Cultural Entities Document: Cultural Heritage of the Wadden Sea Document: A Handbook of Best Practice Examples Document: Regional Work Reports Document: Final Conference Report

REGIONALE DOCUMENTATIE (landstaal)

Document: Kulturarvatlas (DK) Document: Reußenköge Landschaftskonzept (SH) Document: Oevenum Kulturlandschaftskonzept (SH) Document: Kulturlandschaftsanalyse AltesLand (Nds) Document: Dorpsontwikkelingsplan Den Hoorn (NL) Document: Landschapsonwikkelingsplan Fivel (NL) Document: Pleidooi van Pingjum (NL) Document: The Wash: Cultural landscape character and a way forward for the future (UK)

WEBSITES

International: www.lancewadplan.org Denmark: www.kulturarv.dk/kulturarv/vadehavet/index.jsp Schleswig-Holstein: www.lancewadplan.de
Lower Saxony: www.archaeologieportal.niedersachsen.de/lancewadplan The Netherlands: www.lancewadplan.nl The Wash: www.washestuary.org.uk